

Trend i čimbenici izvanbračnih rođenja u Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

Dario PAVIĆ

*Odjel za sociologiju, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska
dpavic@hrstud.hr*

Povećanje udjela izvanbračnih rođenja tijekom posljednjih četrdeset godina istraživači su najčešće pripisivali promjenama vrijednosti koje zastupaju osobe višeg obrazovanja i imovinskog stanja u zemljama Zapadne Europe, nazvavši taj fenomen sastavnim dijelom druge demografske tranzicije. Te promjene vrijednosti uključuju usmjerenost na vlastitu osobu, emancipiranost žena, težnju za osobnom slobodom i neprihvatanje tradicionalnih rodnih uloga. No, u suprotnosti s rezultatima istraživanja u Zapadnoj Europi, izvanbračna rođenja svojstvena su niže obrazovanim i ekonomski slabijim skupinama u postsocijalističkim zemljama Istočne Europe. Ta se pojava pokušava objasniti malom koristi koju ima ulazak u brak za najsiromašnije pojedince, a koja se dodatno smanjuje zbog promjene društvenih normi i pod mogućim utjecajem liberalnih vrijednosti i stavova nakon raspada socijalističkog sustava. U ovom istraživanju analizirali su se socioekonomski i sociodemografski čimbenici koji mogu utjecati na vjerojatnost rađanja izvan braka, na podacima o svim rođenjima u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine. Među te čimbenike pripadaju starost, radna aktivnost, razina obrazovanja i etnička pripadnost obaju roditelja, kao i regija rođenja. Logističkom regresijom za skupine rođenih prema redu rođenja utvrđena je veća šansa da djeca kojima su roditelji mladi, majke nezaposlene i uzdržavane, očevi slabije obrazovani, pripadnici nacionalnih manjina, kao i djeca u Gradu Zagrebu budu rođena izvan braka, slično kao i u zemljama Istočne Europe. Trend povećanja udjela izvanbračnih rođenja ne može se objasniti promjenom udjela spomenutih kategorija u ukupnom broju rođenih pa je vjerojatno da je lošija ekonomska situacija i promjena tradicionalnih vrijednosti povećala vjerojatnost rađanja izvan braka za sve socioekonomske skupine.

Ključne riječi: izvanbračna rođenja, druga demografska tranzicija, etničnost, socioekonomski položaj

1. Uvod

Rađanje djece povijesno je uglavnom bilo vezano uz instituciju braka, tako da su rađanja izvan braka činila relativno mali dio ukupnog broja rađanja.

Podatci o rađanjima od 16. do 19. stoljeća pokazuju da je udio rođenja izvan braka u Europi, uz neke iznimke, iznosio od 2% do 7% (Perelli-Harris i dr., 2010) i bio je odlika uglavnom siromašnih, prethodno vjenčanih i ruralnih stanovnika (Kiernan, 2004; Perelli-Harris i dr., 2010). Tijekom 20. stoljeća, brak je predstavljao dominantni oblik zajednice žene i muškarca, a šezdesete i rane sedamdesete godine 20. stoljeća predstavljale su »zlatno doba braka« u većini zapadnoeuropskih zemalja (Kiernan, 2004), ali i u Hrvatskoj (Mrđen, 1997). U Hrvatskoj je u istom razdoblju zabilježen i najmanji udio izvanbračnih rođenja, i to između 4,7% i 6,8% (Mrđen, 1997).

No u posljednjih četrdesetak godina u većini zapadnoeuropskih zemalja, ali i u bivšim socijalističkim zemljama Istočne Europe, zamjetan je relativno nagli rast udjela rođenja izvan braka. Dinamika promjene i apsolutne vrijednosti navedenih udjela izrazito se razlikuju, tako da npr. u Španjolskoj udio rođenih izvan braka raste s 1,4% 1970. godine na 31,7% 2008., dok je promjena istog udjela u istom razdoblju na Islandu s 29,9% na 64,1% (Stanković i Penev, 2010). Stanković i Penev naveli su rast udjela izvanbračnih rođenja u istom razdoblju i za Hrvatsku, a taj rast iznosi s 5,4% na 12%. Uz nekoliko iznimaka, zemlje koje su imale viši udio rođenih izvan braka 1970. godine, imaju i relativno viši udio takvih rođenja i na kraju istraživanog razdoblja, 2008. godine (Stanković i Penev, 2010). U Sjedinjenim Američkim Državama udio izvanbračnih rođenja bio je 3,8% godine 1940., da bi se do 1999. godine popeo na 33% (Ventura i Bachrach, 2000), a 2007. godine na 39,7% (Ventura, 2009). Te promjene idu istodobno s odgađanjem rađanja, povećanjem dobi pri prvom porodu i povećanjem udjela alternativnih obiteljskih oblika, ponajprije kohabitacije, samohranog roditeljstva i »odvojenoga zajedničkog života« (eng. *living apart together*) (Billari i Kohler, 2004; Kiernan, 2004).

Temeljni teorijski okvir za objašnjenje povećanog udjela izvanbračnih rađanja i alternativnih obiteljskih oblika koncept je druge demografske tranzicije (Van de Kaa, 1987; Van de Kaa, 2002). Za razliku od prve demografske tranzicije, koja pad fertiliteta u drugoj polovini 19. i prvoj polovini 20. stoljeća objašnjava povećanim udjelom žena u radnoj snazi i s tim povezanim smanjenim dobitcima od braka i reprodukcije (Becker, 1981), druga demografska tranzicija svoje uporište pronalazi u promjeni kulturne paradigme, kojoj je središte preokupacija samoispunjenjem, osobnom slobodom izbora, osobnim razvojem, životnim stilom i emancipacijom (Van de Kaa, 1996). Odluka o zasnivanju obitelji, njenom tipu, te imanju djece, u postmodernom kontekstu shvaća se kao pitanje slobode izbora i životnog

stila, te se odmiče od »tradicionalnih« oblika obiteljskog života. Zastupnici teorije druge demografske tranzicije tvrde da su predvodnici kulturne promjene i promjene ponašanja u zapadnoeuropskim zemljama bili obrazovani pojedinci, neskloni autoritetima, manje religiozni i skloniji individualističkim vrijednostima (Lesthaeghe, 2006).

No sveobuhvatnost objašnjenja konceptom druge demografske tranzicije vrlo je brzo dovedena u pitanje. Temeljna je zamjerka ovom konceptu činjenica da u mnogim zemljama, posebice onima Istočne Europe, povećan udio kohabitacija i izvanbračnih rođenja pokazuju društvene skupine niže obrazovanih i siromašnijih (Gjonca, Aassve i Mencarini, 2008; Hoem, Muřešan i Hărăguș, 2013; Perelli-Harris, 2008), onih koji vjerojatno nisu nositelji emancipatorskih ideja. Isto tako, teoriji druge demografske tranzicije zamjera se pretpostavka o uniformiranju obiteljskih oblika u Europi, kad se zapravo primjećuje njihova diversifikacija, neuočavanje promjena u reproduktivnom ponašanju koje prethode promjeni vrijednosti, kao i nedostatak distinktivnih karakteristika nasuprot prvoj demografskoj tranziciji (Sobotka, 2008). Gotovo u svim društvima u kojima brak nije više bio »obvezan« i u kojima je došlo do slabljenja tradicionalnih normi o obiteljskom životu, građani su i dalje izražavali pozitivne stavove prema roditeljstvu (Sobotka, 2008). Ilustrativan je primjer i Francuske gdje su tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća visokoobrazovane žene koje su kohabitirale imale veću šansu roditi dijete od žena niskog obrazovanja koje su kohabitirale (za razliku od visokoobrazovanih žena u braku kod kojih nije bila izražena veća šansa rođenja djeteta u usporedbi s niskoobrazovanim ženama u braku), dok se tijekom devedesetih godina 20. stoljeća taj odnos obrnuo (Perelli-Harris i dr., 2010).

Za objašnjenje razlika obiteljske dinamike između zapada i istoka Europe, ali i onih unutar tih dvaju blokova, Sobotka (2008) predlaže rafiniraniji konceptualni model, koji osim prevladavajućih stavova o obiteljskom životu u obzir uzima i ekonomsko-strukturne čimbenike, kao i pravni okvir unutar kojega pojedinci donose odluke o stupanju u obiteljske odnose. Taj model, nazvan RWA modelom (eng. *readiness, willingness, ability*), sadrži tri dimenzije: dimenzija *readiness* (R) označava *cost-benefit* izračun kod pojedinca, tj. ekonomske, društvene i psihološke prednosti prihvatanja novog tipa ponašanja; dimenzija *willingness* (W) pretpostavlja vrijednosti tj. kulturnu i etičku prihvatljivost novog tipa ponašanja, dok dimenzija *ability* (A) pretpostavlja pravne i tehničke načine koji pojedincu omogućuju prihvaćanje novog tipa ponašanja. Sve tri dimenzije moraju simultano biti na

snazi da bi preferirano ponašanje bilo prihvaćeno i proširilo se u populaciji (Sobotka, 2008).

Detaljan prikaz kulturnih, ekonomskih, vrijednosnih i pravnih promjena (tj. dimenzija W i A) dostupan je na drugom mjestu (Petrović, 2011). U ovom članku će se prikazati samo temeljni procesi koji su karakteristični za transformaciju socijalističkog sustava u postsocijalistički, procesi kroz koje je prošla i populacija Republike Hrvatske. Potrebno je napomenuti da je opis koji slijedi uopćen i da su se socijalističke zemlje razlikovale u stupnju izraženosti pojedine dimenzije. Ekonomske strukture socijalističkog sustava (dimenzija R) omogućavale su visoku razinu socijalne skrbi i viši stupanj obrazovanja i zapošljivosti žena, što je svakako žene učinilo ekonomski neovisnijima i time smanjilo dobitke od braka. S druge strane, propašću socijalističkog sustava, sustav socijalne skrbi u većem se broju zemalja urušio, a ekonomska nesigurnost postala je izraženija nego prije. Takav razvoj događaja tjerao je žene na traženje boljih radnih mjesta i dulje obrazovanje, što je dovelo do odgađanja ulaska u brak i starije dobi pri prvom porodu. U vrijednosnom smislu (dimenzija W), vladajuća socijalistička ideologija negativnim je smatrala tradicionalne oblike braka i s njima povezane vrijednosti (Sobotka, 2008), čiji je proponent bila crkva, posebice u zemljama s katoličkom većinom. Nakon sloma socijalizma, dolazi do restitucije tradicionalnih vrijednosti i jačeg utjecaja crkava u nekim zemljama, ali i do pojačanog utjecaja liberalnih vrijednosti i alternativnih životnih stilova. Konačno, pravna regulativa (dimenzija A) dopuštala je uporabu kontracepcijske pilule, ali i prekid trudnoće, osim u Rumunjskoj, Albaniji i Bugarskoj. Nakon 1990. godine, većina postsocijalističkih zemalja nastavila je ili pojačala liberalnu politiku prema ženskim reproduktivnim pravima, što je imalo i povratni utjecaj na formiranje društvenih vrijednosti o braku i reprodukciji. Kao što je spomenuto, tim se modelom mogu objasniti protuslovne činjenice o tome da najpermissivnije stavove o alternativnim obiteljskim oblicima imaju bolje obrazovani i boljestojeći (Fokkema i Esveldt, 2008; Pongracz i Spéder, 2008), ali da je kohabitacija povijesno započela među siromašnima i radničkom klasom (Kiernan, 2004).

U Hrvatskoj su istraživanja dinamike izvanbračnih rođenja i s njima povezanih društvenih, ekonomskih i drugih čimbenika nevelikog opsega. Mrđen (1997) je pokazala kako od pedesetih do sredine sedamdesetih godina 20. stoljeća udio izvanbračnih rođenja lagano opada, da bi nakon toga do sredine devedesetih godina 20. stoljeća lagano rastao. Isto tako, pokaza-

la je da od sredine osamdesetih godina 20. stoljeća broj prvih sklopljenih brakova naglo opada, a broj izvanbračnih rođenja relativno naglo raste. Većina istraživanja relevantnih za dinamiku izvanbračnih rođenja u Hrvatskoj naglasak stavlja na istraživanje vrijednosti obitelji i obiteljskog života. Tako grupa autora pokazuje da 98% hrvatskih građana smatra da je obitelj važna ili veoma važna, da brak nije zastarjela institucija, da su djeca bitna za sreću u životu i sl. (Nikodem, Aračić i Džinić, 2010). Ipak, isto istraživanje pokazuje da stavovi iz 2008. godine u prilog navedenim tezama nisu toliko jaki kao oni iz 1999. godine, što upućuje na blagi odmak prema stavovima koji su svojstveni drugoj demografskoj tranziciji. Istraživanje na manjem uzorku studenata pokazalo je da ispitanici obiteljske vrijednosti smatraju važnima te da su studenti skloniji kohabitiranju prije braka nego studentice (Bartolac, 2013). U oba istraživanja stupanj religioznosti je pozitivno povezan s tradicionalnim obiteljskim vrijednostima, no treba napomenuti da je u drugom slučaju riječ o istraživanju na malom uzorku jednog veleučilišta u Zagrebu. Ta i slična istraživanja ugrađena su i u temeljna načela Nacionalne populacijske politike iz 2006. godine, gdje se izrijekom navodi da su pozitivni stavovi hrvatskih građana o braku, obitelji i djeci temelj za njihovo poticanje i osnaživanje (Nacionalna populacijska politika, 2006). S negativnim trendovima ulaska u brak i odlukama o reprodukciji povezuju se i problemi osiguravanja vlastitoga stambenog prostora (Akrap i Čipin, 2008).

Cilj ovog istraživanja jest utvrditi koji su socioekonomski i sociodemografski roditeljski čimbenici povezani s izvanbračnim rođenjima u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine, na temelju podataka o svim rođenjima u spomenutom razdoblju. Tako će se utvrditi jesu li izvanbračna rođenja povezana s boljim ili lošijim socioekonomskim i obrazovnim statusom, tj. odgovara li profil izvanbračnih roditelja više zapadnoeuropskom ili istočnoeuropskom tipu. Isto tako, cilj je istraživanja utvrditi najnoviji trend kretanja udjela izvanbračnih rođenja i objasniti taj trend mogućom promjenom socioekonomskog i obrazovnog sastava roditelja i/ili promjenom vrijednosnog i pravnog okvira tijekom istraživnog razdoblja.

2. Materijal i metode

Pojam izvanbračnog rođenja složen je i sadržava rođenja u nekoliko tipova partnerskih odnosa. Dijete rođeno izvan braka može biti plod partnerskog odnosa kohabitacije, u kojem roditelji žive zajedno u zajednici koja nije

brak, ali i odnosa »odvojenoga zajedničkog života« u kojem su roditelji u intimnoj vezi, ali žive odvojeno, najčešće svaki kod svojih roditelja. Dijete može roditi i samohrana majka, tj. majka koja u trenutku rađanja nije u konzensualnoj vezi s ocem djeteta. Taj oblik izvanbračnoga rođenja može uključivati i majke koje su u trenutku rođenja djeteta bile rastavljene od oca djeteta i one koje su bile udovice. Nažalost, dostupni podatci o rođenjima u Republici Hrvatskoj ne prave razliku između tih tipova izvanbračnih rođenja tako da se njihove različite društvene i ekonomske determinante ne mogu izravno analizirati.

Za analizu socioekonomskih i sociodemografskih čimbenika roditelja kao prediktora rađanja izvan braka koristit će se podatci iz obrazaca DEM-1 kojima se evidentira svako rođenje u Republici Hrvatskoj i u koje se unose podatci o samom rođenju ali i o socioekonomskim i sociodemografskim obilježjima obaju roditelja, ako su ti podatci dostupni. Te podatke za svako rođenje od 1998. do 2012. godine dostavio je Državni zavod za statistiku i to bez identifikatora koji bi mogli ugroziti privatnost roditelja ili djeteta. Kao početna godina izabrana je 1998. zbog uvođenja novog načina prijavljivanja vitalnih događaja prema načelu prisutnog stanovništva, što je rezultiralo činjenicom da podatci za godine prije 1998. nisu usporedivi s novijima. Također, godine 1998. završena je mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja u teritorijalni sastav Republike Hrvatske.

Povezanost socioekonomskih i sociodemografskih čimbenika s rađanjem izvan braka procijenit će se višestrukom logističkom regresijom, gdje će zavisna binarna varijabla biti je li dijete rođeno u braku ili izvan braka, a nezavisne varijable će biti dob majke i oca, obrazovanje majke i oca, ekonomska aktivnost majke i oca, etnička pripadnost majke i oca te regija rođenja. Sve su varijable kategorizirane u nominalne ili ordinalne, a njihov je opis isti kao i u prethodnom istraživanju o fertilitetu etničkih skupina u Republici Hrvatskoj (Pavić, 2013). Varijabla starosti roditelja podijeljena je u tri kategorije: 19 godina i mlađi, 20–39 godina, te 40 godina i stariji. Prema obrazovanju roditelji su podijeljeni u kategorije »manje od završene četverogodišnje srednje škole«, »završena četverogodišnja srednja škola« i »više od završene četverogodišnje srednje škole«, dok su prema ekonomskoj aktivnosti svrstani u kategorije »obavlja zanimanje u radnom odnosu ili samostalno«, »ne obavlja zanimanje jer traži prvo ili ponovno zaposlenje i sl. i uzdržavana osoba« i »osoba s osobnim prihodom i osoba na radu ili boravku u inozemstvu«. Hrvatska je regionalno podijeljena u četiri

regije: Grad Zagreb, Središnja Hrvatska (Bjelovarsko-bilogorska, Karlovačka, Koprivničko-križevačka, Krapinsko-zagorska, Međimurska, Sisačko-moslavačka, Varaždinska i Zagrebačka županija), Primorska Hrvatska (Dubrovačko-neretvanska, Istarska, Ličko-senjska, Primorsko-goranska, Splitsko-dalmatinska, Šibensko-kninska i Zadarska županija) i Istočna Hrvatska (Brodsko-posavska, Osječko-baranjska, Požeško-slavonska, Virovitičko-podravska i Vukovarsko-srijemska županija). Etničke skupine su Hrvati, Albanci, Bošnjaci, Česi, Mađari, Romi, Slovenci, Srbi, Talijani i ostali.

Logistička regresija bit će zasebno primijenjena na podatke o prvim porodima, drugim te trećim i višim porodima. To je nužno zbog pretpostavke logističke regresije da su opservacije nezavisne, tj. u ovom slučaju da majka ne smije biti zastupljena u podacima koji se odnose na više poroda. Kako je to vrlo izgledna mogućnost tijekom petnaestogodišnjeg razdoblja, primjena modela prema razinama reda rođenja rješava taj problem (iako u posljednjoj kategoriji »treći porod ili više« majka može biti zastupljena više od jednom, ali poroda viših od trećeg je relativno malo u uzorku, između 5% i 8%). Taj se problem pojavio jer u podacima koje je dostavio Državni zavod za statistiku nisu bili navedeni identifikatori pojedinog rođenja (zbog zaštite privatnosti podataka), tako da nije bilo moguće utvrditi koliko je pojedina majka rodila djece u istraživanom razdoblju. Logističkim modelom analizirat će se podatci od 1998. do 2012. godine kao da je riječ o jednom razdoblju ili vremenskom odsječku. To je nužan ustupak zbog malog broja godina u uzorku koji onemogućuje pouzdano modeliranje varijable vremena. U tablicama s rezultatima logističke regresije referentne su kategorije kodirane nulom (0). Referentne kategorije su: »19 godina i mlađi« (za starost oca i majke), »Hrvat« (za etničku pripadnost oca i majke), »obavlja zanimanje u radnom odnosu ili samostalno« (za aktivnost oca i majke), »Grad Zagreb« (za regiju rođenja djeteta) i »manje od završene četverogodišnje srednje škole« (za razinu obrazovanja oca i majke). Također, referentna kategorija zavisne varijable je »dijete rođeno u brak«.

Promjena broja i udjela izvanbračnih rođenja tijekom istraživanog razdoblja, kao i promjena udjela roditelja s obzirom na varijable od interesa prikazat će se grafički za svaku godinu. Tako će se pokušati utvrditi je li promjena u udjelu izvanbračnih rođenja rezultat promjene u socioekonomskom sastavu roditelja u pojedinim godinama, i to za varijable koje su se pokazale značajnima u logističkom modelu.

3. Rezultati

U Republici je Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2012. godine rođeno 638.123 djece, od čega je 567.782 rođeno u braku, 70.339 izvan braka, a dvoje je djece nađeno. Iz Grafikona 1 vidljiv je rast broja rođenih izvan braka u istraživanom razdoblju. Ne raste samo apsolutan broj rođenih izvan braka, nego u razdoblju od 1998. do 2012. raste i udio rođenih izvan braka u ukupnom broju rođenja, i to s 8,1% u 1998. godini na 15,4% u 2012. godini.

Grafikon 1. Broj izvanbračnih rođenja i udio izvanbračnih rođenja u ukupnom broju rođenja u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

Rezultati logističke regresije za prva rođenja dobiveni su sekvencijalnim dodavanjem varijabli u model, a kriterij je, uz težnju k jednostavnosti i parsimoničnosti modela, bio maksimizacija *log-likelihood* i pseudo R^2 statistika. Sažetak modela koji je najbolje odgovarao podatcima prikazan je u Tablici 1.

Tablica 1. Sociodemografski i socioekonomski čimbenici povezani s rođenjima izvan braka za prvorođenu djecu u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

varijabla	opis vrijednosti varijable	koeficijent	standardna pogreška	Wald Z	p
odsječak		-1,2413	0,0314	-39,49	< 0,0001
starost majke	19 godina i mlađa				
	20–39 godina	-0,518	0,0283	-18,32	< 0,0001
	više od 40 godina	0,6021	0,0583	10,33	< 0,0001

aktivnost majke	obavlja zanimanje u radnom odnosu ili samostalno				
	nezaposlena/ uzdržavana	0,9386	0,0346	27,09	< 0,0001
	osobni prihod	0,7147	0,4108	1,74	0,0819
etnička pripadnost oca	Hrvat				
	Albanac	0,067	0,081	0,83	0,4077
	Bošnjak	0,4521	0,0826	5,47	< 0,0001
	Čeh	-0,1211	0,1532	-0,79	0,4293
	Mađar	0,6213	0,1303	4,77	< 0,0001
	Rom	2,6968	0,087	31	< 0,0001
	Slovenac	1,2074	0,1262	9,57	< 0,0001
	Srbin	0,7886	0,0335	23,53	< 0,0001
	Talijan	0,9165	0,0925	9,91	< 0,0001
ostali	2,4719	0,0197	125,36	< 0,0001	
regija	Grad Zagreb				
	Središnja Hrvatska	-0,2112	0,0183	-11,52	< 0,0001
	Primorska Hrvatska	-0,3017	0,0176	-17,17	< 0,0001
	Istočna Hrvatska	-0,7229	0,0214	-33,76	< 0,0001
obrazovanje oca	manje od završene četverogodišnje srednje škole				
	srednja škola (4 god.)	-0,4539	0,014	-32,48	< 0,0001
	više od srednje škole	-0,7063	0,0204	-34,57	< 0,0001
starost majke * aktivnost majke	19 godina i mlađa* obavlja zanimanje u radnom odnosu ili samostalno				
	20–39 * nezaposlena/ uzdržavana	-0,6268	0,0385	-16,28	< 0,0001
	više od 40 god. * nezaposlena/ uzdržavana	-1,5065	0,1868	-8,07	< 0,0001
	20–39 * osobni prihod	-0,2597	0,4436	-0,59	0,5583
	više od 40 god. * osobni prihod	0,3995	0,6448	0,62	0,5356
<i>likelihood ratio</i> hi-kvadrat	30906,73	df	22	p	< 0,0001
Nagelkerkeov R ² 0,197					

Navedeni model objašnjava tek nešto malo manje od 20% varijacije u podacima. Majke srednje dobi (najbrojnija kategorija) imaju manju šansu

roditi izvan braka od mlađih majki, ali starije majke imaju veću šansu roditi izvan braka od mlađih. Isto tako, nezaposlene i uzdržavane majke, kao i majke s osobnim prihodom imaju veću šansu roditi izvan braka nego zaposlene majke. Interakcija ovih dviju varijabli pokazuje da starije nezaposlene i uzdržavane majke imaju manju šansu roditi izvan braka u usporedbi sa starijim zaposlenim majkama, vjerojatno jer su u prethodnoj skupini (starije nezaposlene i uzdržavane žene) više zastupljene udane domaćice. Zanimljivo je da etnička pripadnost oca bolje objašnjava rođenja izvan braka od etničke pripadnosti majke, i to tako da očevi pripadnici svih nacionalnih manjina, osim albanske i češke, imaju veću šansu imati dijete izvan braka u usporedbi s očevima hrvatske etničke pripadnosti (koeficijenti češke i albanske etničke pripadnosti oca u usporedbi s hrvatskom etničkom pripadnošću oca nisu statistički značajni). To je posebno istaknuto za očeve romske etničke pripadnosti, kao i za očeve koji pripadaju u skupinu »ostali«. Življenje u Istočnoj, Središnjoj ili Primorskoj Hrvatskoj smanjuje šansu za rađanje izvan braka u usporedbi s Gradom Zagrebom. Očeva školska sprema je također značajan prediktor rađanja izvan braka (bolji od školske spreme majke), tako da bolje obrazovani očevi imaju manju šansu dobiti dijete izvan braka u usporedbi sa slabije obrazovanim očevima. Rezultati koji se odnose na drugorođene prikazani su u Tablici 2. Majke stare od 20 do 39 godina imaju manju šansu roditi izvan braka od mlađih majki, a veću šansu za rođenje izvan braka imaju nezaposlene i uzdržavane majke. Kod očeva svih etničkih pripadnosti, osim češke, vidljiva je veća šansa za rođenje izvan braka u usporedbi s očevima hrvatske etničke pripadnosti, a školska sprema očeva je negativno povezana sa šansama za rađanje izvan braka. I u slučaju drugorođenih, življenje izvan Grada Zagreba smanjuje šansu za rođenje izvan braka, isto kao i status starijih nezaposlenih/uzdržavanih majki u odnosu na mlade nezaposlene/uzdržavane.

Tablica 2. Sociodemografski i socioekonomski čimbenici povezani s rođenjima izvan braka za drugorođenu djecu u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

<i>varijabla</i>	<i>opis vrijednosti varijable</i>	<i>koeficijent</i>	<i>standardna pogreška</i>	<i>Wald Z</i>	<i>p</i>
odsječak		-1,317	0,1041	-12,65	< 0,0001
starost majke	19 godina i mlađa				
	20–39 godina	-1,2794	0,1015	-12,6	< 0,0001
	više od 40 godina	-0,0883	0,1201	-0,74	0,4623

aktivnost majke	obavlja zanimanje u radnom odnosu ili samostalno				
	nezaposlena/ uzdržavana	1,1082	0,1135	9,76	< 0,0001
	osobni prihod	-0,9785	0,7431	-1,32	0,1879
etnička pripadnost oca	Hrvat				
	Albanac	0,5835	0,098	5,95	< 0,0001
	Bošnjak	0,7059	0,128	5,51	< 0,0001
	Čeh	-0,3403	0,2772	-1,23	0,2196
	Mađar	0,8853	0,1972	4,49	< 0,0001
	Rom	3,1754	0,0868	36,57	< 0,0001
	Slovenac	1,0935	0,2461	4,44	< 0,0001
	Srbin	0,9967	0,051	19,55	< 0,0001
	Talijan	1,2404	0,1456	8,52	< 0,0001
ostali	2,3469	0,029	80,83	< 0,0001	
regija	Grad Zagreb				
	Središnja Hrvatska	-0,279	0,0308	-9,05	< 0,0001
	Primorska Hrvatska	-0,4666	0,0301	-15,49	< 0,0001
	Istočna Hrvatska	-0,709	0,0355	-19,97	< 0,0001
obrazovanje oca	manje od završene četverogodišnje srednje škole				
	srednja škola (4 god.)	-0,5523	0,0235	-23,46	< 0,0001
	više od srednje škole	-0,9667	0,0377	-25,66	< 0,0001
starost majke * aktivnost majke	19 godina i mlađa* obavlja zanimanje u radnom odnosu ili samostalno				
	20–39 * nezaposlena/ uzdržavana	-0,6415	0,1159	-5,54	< 0,0001
	više od 40 god. * nezaposlena/ uzdržavana	-1,2699	0,2171	-5,85	< 0,0001
	20–39 * osobni prihod	1,8077	0,7711	2,34	0,0191
	više od 40 god. * osobni prihod	1,5771	0,968	1,63	0,1033
<i>likelihood ratio</i> hi-kvadrat	13934,51	df	22	p	< 0,0001
Nagelkerkeov R ²	0,184				

Kod trećeg i viših rođenja vidljiv je porast modelom objašnjene varijacije u podacima, koji iznosi oko 30% (Tablica 3). Kao i kod drugih

rođenja, starije majke imaju manju šansu roditi izvan braka, s tim da u ovom modelu interakcija dobi majke i njezine aktivnosti nije bila značajna. Nezaposlene/uzdržavane majke i majke s osobnim prihodom imaju veću šansu roditi izvan braka nego zaposlene majke, a kao i u prethodnim modelima, roditi se izvan braka imaju veću šansu djeca manje obrazovanih očeva i očeva pripadnika nacionalnih manjina (u ovom slučaju svih). Za razliku od prethodnih modela, u Središnjoj Hrvatskoj postoji veća šansa za rađanje izvan braka od Grada Zagreba, dok je u preostalim dvjema regijama šansa manja.

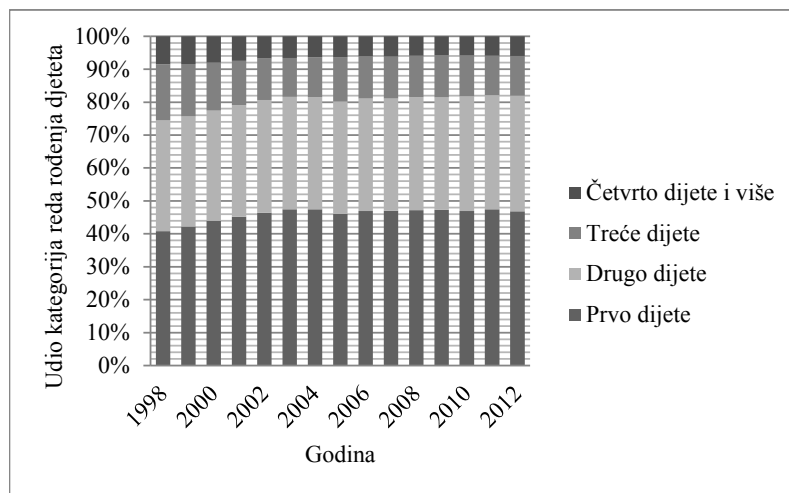
Tablica 3. Sociodemografski i socioekonomski čimbenici povezani s rođenjima izvan braka za trećerođenu djecu i više u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

<i>varijabla</i>	<i>opis vrijednosti varijable</i>	<i>koeficijent</i>	<i>standardna pogreška</i>	<i>Wald Z</i>	<i>p</i>
odsječak		-0,6291	0,12	-5,24	< 0,0001
starost majke	19 godina i mlađa				
	20–39 godina	-2,0043	0,1139	-17,6	< 0,0001
	više od 40 godina	-1,5894	0,1216	-13,07	< 0,0001
aktivnost majke	obavlja zanimanje u radnom odnosu ili samostalno				
	nezaposlena/uzdržavana	0,7428	0,0254	29,27	< 0,0001
	osobni prihod	1,1309	0,1393	8,12	< 0,0001
etnička pripadnost oca	Hrvat				
	Albanac	0,0678	0,1064	0,64	0,5239
	Bošnjak	0,8807	0,175	5,03	< 0,0001
	Čeh	0,0885	0,2959	0,3	0,765
	Mađar	0,8684	0,1866	4,65	< 0,0001
	Rom	2,5246	0,0444	56,82	< 0,0001
	Slovenac	0,8022	0,4368	1,84	0,0663
	Srbini	1,0316	0,0683	15,11	< 0,0001
	Talijan	1,4786	0,2647	5,59	< 0,0001
ostali	2,6906	0,0326	82,5	< 0,0001	
regija	Grad Zagreb				
	Središnja Hrvatska	0,1784	0,0393	4,54	< 0,0001
	Primorska Hrvatska	-0,5765	0,0416	-13,87	< 0,0001
	Istočna Hrvatska	-0,5	0,0422	-11,85	< 0,0001

obrazovanje oca	manje od završene četverogodišnje srednje škole				
	srednja škola (4 god.)	-0,709	0,0298	-23,81	< 0,0001
	više od srednje škole	-1,3469	0,065	-20,73	< 0,0001
<i>likelihood ratio</i> hi-kvadrat	18233,39	df	18	p	< 0,0001
Nagelkerkeov R ²	0,305				

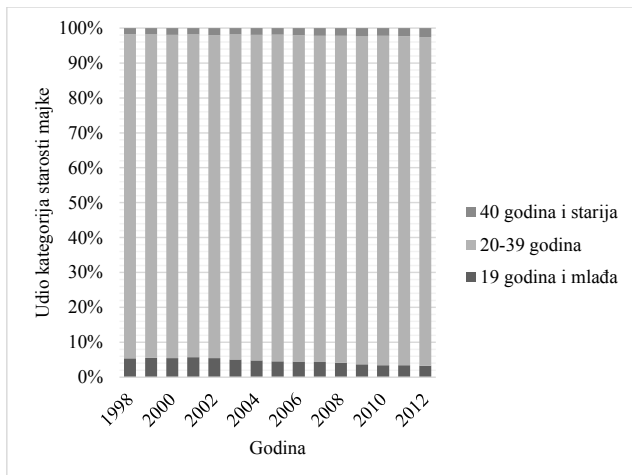
Značajan korak u analizi fenomena izvanbračnih rođenja u Republici Hrvatskoj bio bi pokazati povezanost promjene udjela karakteristika roditelja koji su se pokazali značajnima u logističkoj regresiji s trendom povećanja udjela izvanbračnih rođenja. Čini se da se relativno nagli rast udjela u izvanbračnim rođenjima od 1998. do 2012. godine ne može dovesti u vezu s navedenim karakteristikama roditelja. Udio rođenih prema redu rođenja relativno je stabilan od 2002. do 2012. godine (Grafikon 2).

Grafikon 2. Udio kategorija reda rođenja djeteta u ukupnom broju rođenih u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

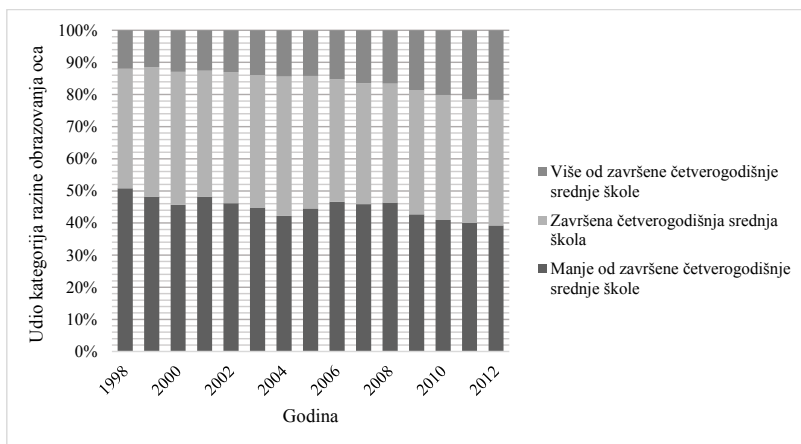
Starost majke pri rođenju pokazuje pad udjela rođenja u najmlađoj kategoriji s 5,4% u 1998. godini na 3,3% u 2012., te povećanje u starijim kategorijama (za oko 1 postotni bod u objema kategorijama između 1998. i 2012. godine) (Grafikon 3).

Grafikon 3. Udio kategorija starosti majke u ukupnom broju rođenih u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

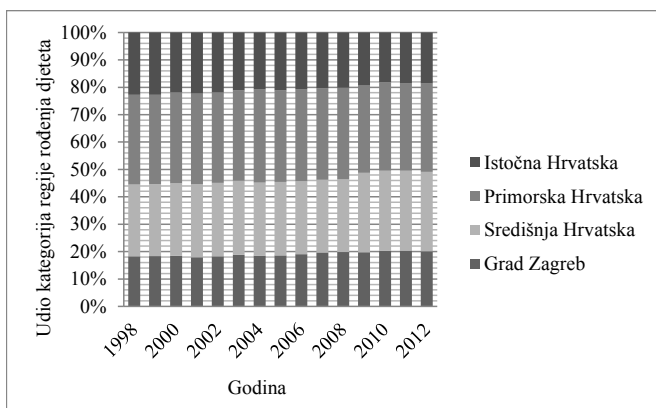
Udio očeva s niskom školskom spremom je pao s otprilike 50% u 1998. godini na približno 39% u 2012., a povećao se udio očeva najviše obrazovne kategorije s nešto manje od 12% na nešto više od 21% (Grafikon 4), što ipak nije zanemarivo, no prema rezultatima logističke regresije poboljšanje obrazovnog statusa očeva trebalo bi, uzevši samo njega u obzir, dovesti do smanjenja udjela rođenih izvan braka, jer obrazovaniji očevi imaju veću šansu imati dijete u braku.

Grafikon 4. Udio kategorija razine obrazovanja oca u ukupnom broju rođenih u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

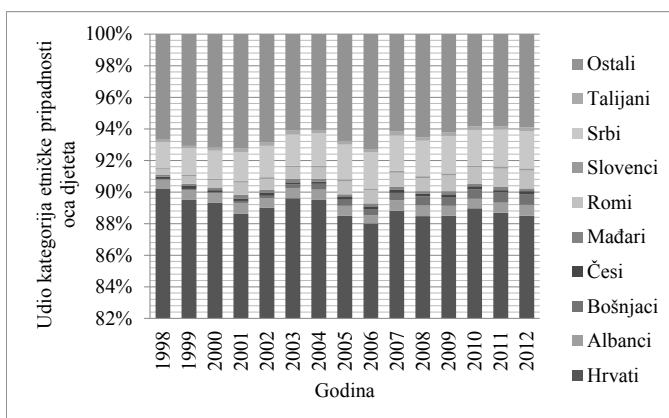
U istraživanom razdoblju zabilježen je vrlo mali rast udjela rođenih u Gradu Zagrebu, Središnjoj i Primorskoj Hrvatskoj, te lagani pad udjela rođenih u Istočnoj Hrvatskoj (Grafikon 5).

Grafikon 5. Udio kategorija regije rođenja djeteta u ukupnom broju rođenih u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

Kod etničkih skupina, udio rođenja djece očeva Hrvata pao je s 90,2% na 88,5%, dok je udio rođenja djece očeva pripadnika pojedinih nacionalnih manjina relativno malen i ne pokazuje velike promjene tijekom istraživanog razdoblja (Grafikon 6).

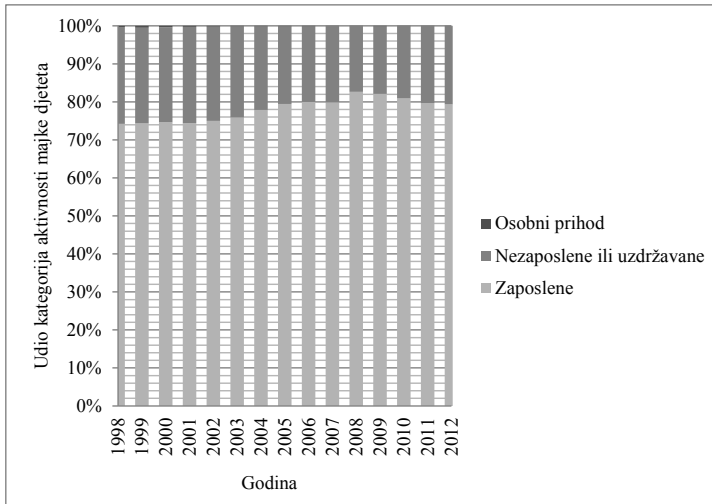
Grafikon 6. Udio kategorija etničke pripadnosti oca djeteta u ukupnom broju rođenih u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

Napomena: Zbog informativnosti prikaza os y u ovom grafičkom prikazu ne počinje od nule.

Udio zaposlenih majki u rađanjima je od 1998. do 2008. godine narastao sa 74,2% na 82,7%, a nakon toga se smanjuje na 79,4% u 2012. godini (Grafikon 7). Obrnutom dinamikom kreće se udio nezaposlenih i uzdržavanih majki i to otprilike 25% u godinama najvećeg udjela i približno 17% u godinama najmanjeg udjela.

Grafikon 7. Udio kategorija aktivnosti majke djeteta u ukupnom broju rođenih u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2012. godine

4. Rasprava

Čimbenici koji su se pokazali značajnim prediktorima rođenja izvan braka pokazuju zanimljiv međuodnos svojstava majki i očeva. Majke mlađe od 19 godina imaju veću šansu roditi izvan braka, što se najčešće objašnjava činjenicom da osobe te dobi imaju manje znanja o kontracepciji, kao i time da im je kontracepcija manje dostupna (Jones i dr., 1985). Isto tako, vjerojatnost rođenja izvanbračnog djeteta kod adolescentica povećava se nestabilnom obiteljskom situacijom u kojoj djevojke odrastaju (Wu i Martinson, 1993). One djevojke koje odluče iznijeti trudnoću do kraja ne ulaze u bračne odnose zbog nezavršenog obrazovanja, nespremnosti očeva djeteta na brak ili zbog protivljenja vlastitih i očevih roditelja. Na odluku o pobačaju ili zadržavanju djeteta utječu i osobine ličnosti, tako da djevojke višeg samopouzdanja i očekivanja od školovanja imaju veću šansu odlučiti se na pobačaj (Plotnick, 1993).

Kad je riječ o očevima pripadnicima nacionalnih manjina veća je vjerojatnost da će imati djecu izvan braka nego očevi Hrvati, pogotovo Romi

i donekle Albanci. Vrlo je malo istraživanja koja bi mogla rasvijetliti odnos pripadnosti tim dvjema etničkim skupinama i obiteljskih ishoda, no čini se da izvanbračnost kod njih nije posljedica manjeg vrednovanja braka i obitelji (nasuprot, čini se da su brak i obitelj objema skupinama iznimno važni /Mitrović 1985; Stanković i Penev, 2010/), nego je posljedica prakse stupanja u bračne odnose koji nisu prijavljeni službenim državnim tijelima. Ta je praksa zabilježena kod Roma (Mitrović, 1985) i Albanaca (Stanković i Penev, 2010) u Srbiji. Moguće je da se taj proces događa i u Hrvatskoj, premda državna politika nastoji integrirati Rome i poboljšati njihov socioekonomski status te osigurati sustav potpore obiteljima, tako da neprijavlivanje sklapanja braka postaje sve manje izgledno. Zbog čega pripadnost ostalim nacionalnim manjinama u pravilu povećava šanse izvanbračnih rođenja, nije posve jasno. Pripadnike nacionalnih manjina često obilježava lošiji socioekonomski status (Šućur, 2009), ali u logističkim modelima status nacionalne manjine ostaje značajan prediktor rađanja izvan braka i kad se socioekonomski položaj uzme u obzir. Moguće je da neka druga forma isključenosti nacionalnih manjina povećava šansu izvanbračnog rođenja.

Ono što je osobito zanimljivo u ovoj analizi jest činjenica da nezaposlene i uzdržavane majke i manje obrazovani očevi imaju veću šansu za izvanbračno rođenje nego zaposlene majke i obrazovani očevi. To je u suprotnosti s »klasičnim« objašnjenjem druge demografske tranzicije prema kojoj bi izvanbračnost rođenja bila rezultat promjene vrijednosnog sustava kod najobrazovanijih i imućnijih. No, kao što je spomenuto, izvanbračnost rođenja kod siromašnijih i manje obrazovanih bila je prisutna u prošlosti Zapadne Europe, a i danas je odlika istočnoeuropskih društava. Razlozi za takvo stanje stvari valja tražiti u socioekonomskim okolnostima siromašnijih i manje obrazovanih, i to ponajprije u ograničenjima koja takva situacija nameće odluci o ulasku u brak ili ostajanju izvan njega. Kod osoba nižeg obrazovanja i socioekonomskog statusa vjerojatnost začeca je viša nego u ostalih zbog neznanja o kontracepcijskim sredstvima i neredovitosti njihova korištenja (England, Wu i Shafer, 2013; Forrest 1994), a u Hrvatskoj i zbog nesklonosti kontracepcijskoj piluli kao dominantnoj zaštiti od začeca (Træen, Štulhofer i Landripet, 2011). Isto tako, kod navedenih skupina osobe češće kohabitiraju, a kohabitacija je u nekim slučajevima povezana s nestabilnošću i slabijom kvalitetom veza, fizičkim i emocionalnim zlostavljanjem (Perelli-Harris i dr., 2010). U toj je situaciji naglašena R komponenta RWA modela, tj. *cost-benefit* analiza svakog od partnera čiji

je rezultat smanjena vjerojatnost ulaska u bračni odnos. S jedne strane, žene slabijeg obrazovanja i imovinskog stanja (koje najčešće imaju isto takve partnere) pripisuju partnerima »lošiju kvalitetu« zbog koje češće i duže s njima ostaju u kohabitaciji, dok s druge strane muškarci koji raspoložu manjim resursima i društvenim kapitalom, nemaju poticaja ulaziti u brak jer su troškovi braka, ali i mogućeg izlaska iz njega za njih preveliki (Saint-Paul, 2009). Žene će pribjeći hipergamiji, pokušaju udaje za muškarce s višim razinama društvenog kapitala. Ta je dinamika jedno od temeljnih objašnjenja teorije racionalnog izbora, posebice teorije »bračnih tržišta« (Becker, 1988; Saint-Paul, 2009). Prema njoj, partneri s manjim resursima i društvenim kapitalom nemaju poticaja ulaziti u bračni odnos, jer na taj način neće postići veću graničnu korist, naprotiv, smanjit će je. Usto, kohabitacija zahtijeva manju inicijalnu obvezu ispunjavanja dugotrajnih financijskih ciljeva, ne pretpostavlja dostizanje određene razine financijske sigurnosti (stalno zaposlenje, osigurano stambeno pitanje), a i parovima s malom količinom resursa ne predstavlja pravnu zaštitu i sigurnost (Seltzer, 2000). U uvjetima nestabilne ekonomske situacije, oslabljene socijalne države i promjene cijeloga ekonomskog sustava takvi bračni odabiri postaju adaptivne strategije, vidljive diljem zemalja bivšega socijalističkog bloka (Gjonca, Aassve i Mencarini, 2008; Perelli-Harris, 2008). Toj dinamici pridonose i promjene u drugim dvjema dimenzijama RWA modela, promjene vrijednosti i zakonskog okvira. Upliv vrijednosti emancipiranosti žena i ljudskih prava, posebice kroz medije i djelovanje udruga, vjerojatno je rezultirao zabilježenom promjenom iskazanih vrijednosti u istraživanjima vrijednosti tijekom 2000-ih (Nikodem, Aračić i Džinić, 2010), a i zakonski okvir, no možda važnije i primjena zakonskih odredaba, približavanjem i ulaskom Hrvatske u Europsku uniju rezultirali su većom zaštitom žena i njihovih prava, bez obzira na bračni status. Upravo su promjene vrijednosnog sustava i zakonskog okvira smanjile dobitke od braka i za ženu i za muškarca, omogućujući ženi veću slobodu i sigurnost izvan braka, ali i smanjujući muškarčevu ulogu »hranitelja obitelji« i skrbi za nju. To je vidljivo i u smanjenju udjela tzv. »brakova pod prijetnjom sačmarice« (eng. *shotgun marriages*), tj. brakova kod kojih su odvojeni ili kohabitirajući partneri prisiljeni ući u brak nakon otkrivene trudnoće, ne bi li se izbjegla društvena stigmatizacija partnera i djece, ali i nezavidna ekonomska situacija tih obitelji, dijelom proizišla upravo iz društvene stigmatizacije. U pravilu je pritisak bio na muškarcima, no slabljenjem tradicionalnih vrijednosti

i jačanjem pravne zaštite žena, taj pritisak slabi, a produžena kohabitacija ili čak odvojeni život postaju učestalijima.

No, treba biti oprezan u interpretaciji rezultata dobivenih logističkom regresijom. Udio varijacije objašnjen modelom iznosi nešto manje od 20% za prvorodne i drugorođene, i otprilike 30% za trećerodne i više, što znači da velik dio varijacije ostaje neobjašnjen korištenim prediktorima. Čini se da nedostaju prediktori koji nisu dostupni u statistikama o rođenjima, a koji pružaju izoštreniju sliku o socioekonomskoj dinamici i promjeni vrijednosti. To su ponajprije varijable koje dovode u vezu osobine ličnosti pojedinca s izvanbračnim rađanjima, ali i varijable koje omogućuju mjerenje utjecaja pritiska obitelji i zajednice na odluku o ulasku u brak, varijable jačine religioznosti, izloženosti utjecaju medija, vršnjaka i sl. Uključivanje tih varijabli vjerojatno bi objasnilo i regionalnu varijaciju u izvanbračnim rađanjima, u kojoj je pokazana manja šansa izvanbračnih rađanja izvan Grada Zagreba. U ostalim regijama su vjerojatno više zastupljena ruralna područja u kojima su tradicionalne vrijednosti i utjecaj obitelji na odluku o ulasku u brak jače izraženi, a jače je izražena i društvena kontrola spolnog ponašanja pojedinaca. Ipak, modele s korištenim prediktorima ne treba olako odbaciti, ponajprije zbog značajnosti varijable ekonomske aktivnosti majke. U podacima dobivenim iz DZS-a varijabla aktivnosti je podijeljena na samo tri kategorije: zaposleni u radnom odnosu ili samostalno, nezaposleni koji traže posao ili uzdržavana osoba te osobe s osobnim prihodom. Takva kategorizacija ne nudi finiju distinkciju socioekonomskog položaja i zarade unutar skupina »zaposleni« i »nezaposleni« u kojima postoje velike razlike u dostupnim sredstvima za život. Kad bi ta varijabla bolje razlučivala razine socioekonomskog položaja, i njezin bi utjecaj na model vjerojatno bio veći, te bi objašnjavala veći dio varijacije u podacima.

Analiza vremenskog trenda u varijablama koje su se pokazale značajnima u logističkim modelima ne pokazuje značajnije promjene, osim u varijabli obrazovanja oca, gdje se povećava udio bolje obrazovanih očeva u ukupnom broju rađanja od 1998. do 2012. Budući da bolje obrazovani očevi imaju veću šansu imati dijete u braku, povećanje njihova udjela trebalo bi rezultirati smanjenjem rođenih izvan braka, a ne povećanjem, tako da povećanje udjela rođenih izvan braka ostaje neobjašnjeno dostupnim varijablama. Pogoršavanje ekonomske situacije izazvano svjetskom ekonomskom krizom, kao i promjena dominantnog sustava vrijednosti povećali bi vjerojatnost izvanbračnog rađanja kod većine ili svih obrazovanih, ekonomskih i

ostalnih skupina, iako je u početku krize broj izvanbračnih rođenja stagnirao. U uvjetima ekonomske nesigurnosti, smanjenja plaća i gubitaka radnih mjesta slabi poticaj ali i društveni pritisak da se uđe u brak, tako da se povećava udio parova koji kohabitiraju, premda bi u drugim okolnostima možda ušli u bračnu zajednicu. Iako u popisu iz 2001. godine ne postoje podatci o izvanbračnim parovima s djecom, podatci o tipu obitelji u Republici Hrvatskoj pokazuju da se u razdoblju od 2001. do 2011. godine udio bračnih parova s djecom u ukupnom broju obitelji smanjio s 58% na 52,4%, dok se udio majki s djetetom povećao s 12,5% na 14%. Samo vjenčanje predstavlja često povelik izdatak koji mladi parovi ne mogu platiti, stoga je vjerojatno da parovi odgađaju vjenčanje za vremena kad će ekonomska situacija biti povoljnija. Jedna od strategija kojima se mladi služe jest produžavanje obrazovanja kao načina izbjegavanja nepovoljnog položaja u kojem bi se našli kao nezaposleni (Kohler, Billari i Ortega 2002). U Hrvatskoj su mlađe generacije sve obrazovanije pa se porast udjela visokoobrazovanih može djelomično objasniti i ovim adaptivnim mehanizmom.

Zaključno, ovo istraživanje pokazuje da izvanbračna rođenja u Hrvatskoj u najvećem broju nisu prvenstveno rezultat promjene vrijednosti prema rodnim ulogama, obitelji i braku, svojstvene, prema teoriji druge demografske tranzicije, obrazovnijim i bogatijima građanima, nego upravo suprotno, karakteriziraju osobe u nepovoljnom socioekonomskom i obrazovnom položaju, kao i nacionalne manjine. Stoga se Hrvatska prema tim obilježjima svrstava u skupinu postsocijalističkih zemalja Istočne i Srednje Europe u kojima su raspad društvenog okvira i ekonomska nesigurnost prouzročili to da dobitci od braka za osobe nepovoljnoga socioekonomskog položaja postaju sve manji. No, sama ekonomska računica nije dovoljan razlog za promjenu k većemu broju izvanbračnih zajednica. Iako hrvatski građani imaju uglavnom afirmativne stavove o roditeljstvu, braku i obitelji, uvjetovane, između ostalog, naglašenim naslijeđem vrijednosti Katoličke crkve, jačina tih stavova vremenom se smanjuje, a građani postaju permissivniji prema alternativnim životnim stilovima i oblicima obitelji. Zajedno s ekonomskim čimbenicima, ta promjena vrijednosti omogućila je da odlaganje rađanja i stupanja u brak, kao i odustajanje od braka i roditeljstva uopće, postanu učestalim obrascima ponašanja. Analitički model koji kombinira ekonomski aspekt, ponajprije kroz koncept »bračnih tržišta« i teoriju racionalnog izbora, s vrijednosnim i institucionalnim okvirom pokazao se uspješnim u objašnjavanju složene i često prejedno-

stavno shvaćene dinamike formiranja obitelji i fertiliteta. Daljnja razrada modela zahtijeva preciznije podatke o socioekonomskim, vrijednosnim i psihološkim čimbenicima populacije Republike Hrvatske, analizom kojih bi se lakše utvrdila snaga povezanosti svakog od njih s vjerojatnosti rađanja izvan braka, ali i objasnio trend povećanja učestalosti rađanja izvan braka tijekom posljednjih petnaest godina.

LITERATURA

- Akrap, Anđelko i Čipin, Ivan (2008). »Stambeni problemi, produženi život s roditeljima i odgoda ulaska u brak u Hrvatskoj«, *Revija za socijalnu politiku*, 15 (3): 415–434. doi: 10.3935/rsp.v15i3.787
- Bartolac, Andreja (2013). »Stavovi studenata o kohabitaciji i braku«, *Socijalna ekologija*, 22 (2): 107–131.
- Becker, Gary S. (1981). *A Treatise on the Family*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Becker, Gary S. (1988). »Family Economics and Macro Behavior«, *The American Economic Review*, 78 (1): 1–13.
- Billari, Francesco C. i Kohler, Hans-Peter (2004). »Patterns of Low and Lowest-Low Fertility in Europe«, *Population Studies*, 58 (2): 161–176. doi: 10.1080/0032472042000213695
- England, Paula, Wu, Lawrence L. i Shafer, Emily Fitzgibbons (2013). »Cohort Trends in Premarital First Births: What Role for the Retreat from Marriage?«, *Demography*, 50 (6): 2075–2104. doi: 10.1007/s13524-013-0241-1
- Fokkema, Tineke i Esveldt, Ingrid (2008). »Motivation to Have Children in Europe«, u: Charlotte Höhn, Dragana Avramov i Irena E. Kotowska (ur.). *People, Population Change and Policies*. Springer, str. 141–155. doi: 10.1007/978-1-4020-6609-2_7
- Forrest, Jacqueline Darroch (1994). »Epidemiology of Unintended Pregnancy and Contraceptive Use«, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 170 (5): 1485–1489. doi: 10.1016/S0002-9378(94)05008-8
- Gjonca, Arjan, Aassve, Arnstein i Mencarini, Letizia (2008). »Albania: Trends and Patterns, Proximate Determinants and Policies of Fertility Change«, *Demographic Research*, 19 (11): 261–292. doi: 10.4054/DemRes.2008.19.11
- Hoem, Jan M., Mureşan, Cornelia i Hărăguş, Mihaela (2013). »Recent Features of Cohabitation and Marital Fertility in Romania«, MPIDR Working Paper, WP 2013-007, <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2013-007.pdf>.
- Jones, Elise F., Forrest, Jacqueline Darroch, Goldman, Noreen, Henshaw, Stanley K., Lincoln, Richard, Rosoff, Jeannie I., Westoff, Charles F. i Wulf, Deirdre (1985). »Teenage Pregnancy in Developed Countries: Determinants and Policy Implications«, *Family Planning Perspectives*, 17 (2): 53–63. doi: 10.2307/2135261
- Kiernan, Kathleen (2004). »Unmarried Cohabitation and Parenthood in Britain and Europe«, *Law & Policy*, 26 (1): 33–55. doi: 10.1111/j.0265-8240.2004.00162.x

- Kohler, Hans-Peter, Billari, Francesco C. i Ortega, José Antonio (2002). »The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s«, *Population and Development Review*, 28 (4): 641–680. doi: 10.1111/j.1728-4457.2002.00641.x
- Lesthaeghe, Ron (2006). »Household Formation and the 'Second Demographic Transition' in Europe and the US: Insights from Middle Range Models«, http://base.china-europa-forum.net/rsc/docs/household_formation_and_the___second_demographic_transition___pdf.
- Mitrović, Aleksandra (1985). »Brak i porodični odnosi Roma kao činilac njihova društvenog položaja«, *Sociologija sela*, 23 (87-90): 81–97.
- Mrđen, Snježana (1997). »Rađanja izvan braka u Hrvatskoj«, *Geoadria*, 2 (1): 63–76.
- Nacionalna populacijska politika (2006). <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/128700.html>.
- Nikodem, Krunoslav, Aračić, Petar i Džinić, Ivo (2010). »Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu: analiza osnovnih pokazatelja u razdoblju od 1999. do 2008. godine«, *Bogoslovska smotra*, 80 (2): 623–642.
- Pavić, Dario (2013). »Natalitet etničkih skupina u Hrvatskoj od 1998. do 2008.«, *Migracijske i etničke teme*, 29 (1): 39–62. doi: 10.11567/met.29.1.2
- Perelli-Harris, Brienna (2008). »Ukraine: On the Border between Old and New in Uncertain Times«, *Demographic Research*, 19 (29): 1145–1178. doi: 10.4054/DemRes.2008.19.29
- Perelli-Harris, Brienna, Sigle-Rushton, Wendy, Kreyenfeld, Michaela, Lappegård, Trude, Keizer, Renske i Berghammer, Caroline (2010). »The Educational Gradient of Childbearing within Cohabitation in Europe«, *Population and Development Review*, 36 (4): 775–801. doi: 10.1111/j.1728-4457.2010.00357.x
- Petrović, Mina (2011). »Changes of Marital Behavior and Family Patterns in Post-Socialist Countries: Delayed, Incomplete or Specific Second Demographic Transition?«, *Stanovništvo*, 49 (1): 53–78. doi: 10.2298/STNV1101053P
- Plotnick, Robert D. (1993). »The Effect of Social Policies on Teenage Pregnancy and Childbearing«, *Families in Society*, 74 (6): 324–328.
- Pongracz, Marietta i Spéder, Zsolt (2008). »Attitudes towards Forms of Partnership«, u: Charlotte Höhn, Dragana Avramov i Irena E. Kotowska (ur.). *People, Population Change and Policies*. Springer, str. 93–112. doi: 10.1007/978-1-4020-6609-2_5
- Saint-Paul, Gilles (2009). »Genes, Legitimacy and Hypergamy: Another Look at the Economics of Marriage«, IZA Discussion Paper, No. 4456.
- Seltzer, Judith A. (2000). »Families Formed outside of Marriage«, *Journal of Marriage and Family*, 62 (4): 1247–1268. doi: 10.1111/j.1741-3737.2000.01247.x
- Sobotka, Tomáš (2008). »Overview Chapter 6: The Diverse Faces of the Second Demographic Transition in Europe«, *Demographic Research*, 19 (8): 171–224. doi: 10.4054/DemRes.2008.19.8
- Stanković, Biljana i Penev, Goran (2010). »Trendovi vanbračnih rađanja u Srbiji u drugoj polovini 20. i početkom 21. veka u širem evropskom kontekstu«, *Stanovništvo*, 1: 1–24.

- Šućur, Zoran (2009). »Pokazatelji ekonomske isključenosti među Hrvatima i nacionalnim manjinama u Republici Hrvatskoj«, *Revija za socijalnu politiku*, 16 (2): 115–140. doi: 10.3935/rsp.v16i2.837
- Træen, Bente, Štulhofer, Aleksandar i Landripet, Ivan (2011). »Young and Sexual in Norway and Croatia: Revisiting the Scandinavian Versus Mediterranean Gendered Pattern of Sexual Initiation«, *International Journal of Sexual Health*, 23 (3): 196–209. doi: 10.1080/19317611.2011.574786
- Van de Kaa, Dirk J. (1987). »Europe's Second Demographic Transition«, *Population Bulletin*, 42 (1): 1–59.
- Van de Kaa, Dirk J. (1996). »Anchored Narratives: The Story and Findings of Half a Century of Research into the Determinants of Fertility«, *Population Studies*, 50 (3): 389–432. doi: 10.1080/0032472031000149546
- Van de Kaa, Dirk J. (2002). »The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries«, Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January 2002, http://websv.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/population/2003_4/Kaa.pdf.
- Ventura, Stephanie J. (2009). »Changing Patterns of Nonmarital Childbearing in the United States«, *NCHS Data Brief*, 18: 1–8.
- Ventura, Stephanie J. i Bachrach, Christine A. (2000). »Nonmarital Childbearing in the United States, 1940–99«, *National Vital Statistics Reports*, 48 (16): 1–40.
- Wu, Lawrence L. i Martinson, Brian C. (1993). »Family Structure and the Risk of a Premarital Birth«, *American Sociological Review*, 58 (2): 210–232. doi: 10.2307/2095967

Trend and Factors of Non-Marital Births in Croatia 1998–2012

Dario PAVIĆ

Department of Sociology, Centre for Croatian Studies, University of Zagreb, Croatia

dpavic@hrstud.hr

Researchers have usually attributed the increasing share of non-marital births during the last forty years to changes in values of people with a better education and financial situation in the countries of Western Europe, naming this phenomenon the second demographic transition. These changes in values are focused on personal matters, the emancipation of women, personal freedom and rejection of traditional gender roles. However, in contrast to the results from Western Europe, non-marital births are more characteristic for the lower educated and economically weaker groups in the post-socialist countries of Eastern Europe. A suggested explanation for this phenomenon is the reduced benefit from entering

into marriage for the poorest individuals, further reduced by changing social norms and the possible influence of liberal values and attitudes after the collapse of the socialist system. In this study, the socio-economic and socio-demographic factors that might have an effect on the probability of having a non-marital birth are analyzed, using the data on all births in the Republic of Croatia for the years 1998–2012. These factors include age, activity status, level of education and the ethnicity of both parents, as well as the region of birth. Logistic regression for the group of births by birth order found that the births to young, unemployed and dependent mothers, less educated fathers and those coming from national minorities, as well as the births in the City of Zagreb, are more likely to be non-marital births, similarly to the situation in the countries of Eastern Europe. The increasing share of non-marital births cannot be explained by changes in the share of the aforementioned categories in the total number of births, and it is probable that the deteriorating economic situation and changes in traditional values have increased the probability of having a non-marital birth for all socio-economic groups.

Key words: non-marital births, second demographic transition, ethnicity, socio-economic status